

Näin se kannustaa tutkimuksiin tottumattomampaakin tarttumaan siihen. Keskeisimpiä sitaatteja on nostettu erikseen esille, ja marginaaleissa olevat värilliset sanaympyrät kertovat ytimekkäästi, mitä tekstissä sillä kohtaa käsitellään. Lisäksi jokainen luku on värimaailmaltaan erilainen. Tämä korostaa sitä, että luvut on mahdollista lukea myös itsenäisinä kokonaisuuksina. Kirjan visuaalinen toteutus palvelee varmasti hyvin esimerkiksi opetusta. Kevyt ja osin populaarikin ulkoasu pitää kuitenkin sisällään painavaa asiaa.

Kirjan lukuisat sitaattit nostavat esiin äänet taulukoiden takaa ja pitävät mielenkiintoa yllä. On ollut hyvä valinta antaa ihmisten äänen kuulua. Ajoittain tosin tuntuu, että haastattelut jäävät irrallisiksi, koska niiden syvälinen analyysi ei ole ollut mahdollista. Sama pätee oikeastaan koko kirjaan. Se onnistuu avaamaan monia mielenkiintoisia näkökulmia niin suomalaisten käsityksiin historiasta kuin kansalliseen kertomukseenkin mutta ei kuitenkaan pääse analysissään vielä kovin syvälle, ja johtopäätökset jäävät ohuiksi. Lukijan voi olla haastavaa saada kiinni kaikista herkullisista näkökulmista ja tuloksista, joita hänelle tarjotaan. Tämä avaus rakentaa kuitenkin hyvän pohjan ja antaa suuntaviivoja tuleville tutkimuksille.

Kirjan johtopäätöksissä todetaan, että tutkimusaineisto tukee näkemystä, jonka mukaan suomalaisten ajattelun pohjavireenä on kansallinen kertomus. Torstin mukaan kansallinen kertomus ymmärretään tulkinnoiksi yhteisön menneisyydelle keskeisistä tapahtumista. Olisi ollut mielenkiintoista lukea enemmän kansalliseen kertomukseen liittyvästä problematiikasta, koska kansallisen kertomuksen olemassaoloa ja määrittelmää ei juuri kyseenalaisteta. Kirjassa kansallinen kertomus on toisaalta lähtöoletus, toisaalta haavekuva siitä, mitä halutaan olla, joskus jopa aktiivinen toimija, joka ”amentaa sotien tarinan kipeydestä ja sotienjälkeisten vuosikymmenten

elinvoimasta ja myönteisistä muistoista”. Muutkin laajat ja latautuneet käsitteet, kuten kollektiivinen identiteetti ja historiatietoisuus jäävät mielestäni osin abstraktille tasolle.

Kirja on kuitenkin antoisaa luetavaa, koska lukijan voi pohtia esimerkiksi sitä, mihin sukupolveen itse kuuluu ja millaisena itse näkee oman historiakäsityksensä suhteessa muiden käsityksiin. Kirja herättää tiedostamaan, että tulkitsemme menneisyyttä aina nykyisyydestä käsin. Samalla on mahdollista pohtia sitä, millaisia yhteisiä kokemuksia ja tulevaisuuden näkyjä jaamme. Millaisille kokemuksille identiteettimme suomalaisina perustuu?

JAAKKO MIKKOLA
TEOL. MAIST., HELSINKI

ISOTALO, LEENA
Yhteinen hyvä ja yksilön oikeus: Kansakoulun uskonnonopetus Kansallisen Kokoomuspuolueen politiikassa 1918–1923. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 222. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. 2012. 276 s.

Tänä päivän koulujen uskonnonopetuksesta käydään vilkasta keskustelua sekä tiedotusvälineissä että poliittisten vaikuttajien keskuudessa. Tilanne on ollut sama aina 1900-luvun alusta alkaen. Koulujen uskonnonopetukseen otettu kanta on kuulunut puolueiden keskeisimpiin kirkkopoliittisiin aiheisiin ja se on ollut myös kirkon kiinnostuksen kohteena.

Leena Isotalon väitöskirja selvittää Kansallisen Kokoomuspuolueen suhtautumista kansakoulun uskonnonopetukseen vuosien 1918–1923 aikana ja sitä, miten tämä kanta ilmeni sen toiminnassa. Tutkimukses-

sa arvioidaan myös Kokoomuksen merkitystä Suomen uskonnonopetuskäytännön muotoutumisessa tutkimusajanjakson aikana.

Leena Isotalo lähestyy aihettaan kolmen pääkysymyksen välityksellä. Hänen ensimmäinen tutkimuskysymyksensä käsittelee sitä, mitä Kokoomuksessa ajateltiin uskonnonopetuksesta ja sen tehtävästä vastaisenäistyneessä Suomessa. Toiseksi tutkimus selvittää, miten puolueen uskonnonopetusnäkemys ilmeni sen toiminnassa ja millaisen painoarvon uskonnonopetuskustelu sai sen politiikassa. Kolmanneksi Isotalo tutkii, mikä oli Kokoomuksen merkitys suomalaisen uskonnonopetuskäytännön muotoutumisessa.

Väitöskirjan tekijä etsii vastauksia tutkimuskysymyksiinsä kolmella tasolla. Ensimmäisen tason muodostavat kokoomuslaisten kannanotot ja toiminta lainsäädännön parissa. Lainsäädäntö oli erityisen merkityksellistä, koska koululainsäädäntö ja uskonnonvapauslaki määrittelivät koko maan koulujen uskonnonopetuskäytännöt. Toinen taso on puolueen taso eli puolue-elimissä ja puolueen laajassa lehdistössä käyty keskustelu uskonnonopetuksesta ja se prosessi, jossa puolueen näkemystä muotoiltiin. Kolmas taso tutkimuksessa ovat yksittäisten kokoomusvaikuttajien kannanotot, joista puolueen mielipidekirjo tulee laajasti esiin. Leena Isotalo asettaa tutkimuksen aikakauden kontekstiin ja osaksi Kokoomuksen laajempaa poliittista profiilia.

Tutkimuksen rakenne on pääosin kronologinen, mutta lakien etenemiset Isotalo esittää omina kokonaisuuksinaan. Ratkaisu on perusteltu tekstin ymmärrettävyyden ja luettavuuden takia, kun väitöskirjan kirjoittaja samalla ottaa huomioon lakien yhtäaikaisen käsittelyn vaikutukset toisiinsa.

Tutkimuksen aikaraja on onnistunut. Se alkaa Kokoomuksen perustamisesta joulukuussa 1918 ja päättyy vuoteen 1923, jolloin sää-

dettiin laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista. Tämän lain valmistuttua kansakoulu oppivelvollisuuskouluna oli muovattu eduskunnassa siltä erää valmiiksi. Samana vuonna oli astunut voimaan uskonnonopetuksen kannalta erittäin tärkeä uskonnonvapauslaki ja ensimmäiset tiedot sen vaikutuksista tulivat yleiseen tietoon.

Isotalo jakaa tutkimuksen lähteet viiteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostaa lainsäädäntöön liittyvässä poliittisessa toiminnassa syntynyt materiaali, kuten valtiopäivien pöytäkirjat ja asiakirjat. Täydentävänä materiaalina Isotalo käyttää valiokuntien pöytäkirjoja, joiden käyttö on aikaisemmassa tutkimuksessa ollut varsin vähäistä. Tämän uudenlaisen lähdemateriaalin luotettavuus ja luettavuus vaihtelevat, mutta parhaimmillaan materiaali muodostaa merkittävän lisän lähteisiin. Toinen ryhmä lähdemateriaalia ovat Kokoomuksen omat asiakirjat ja muu lähdeaineisto. Näistä dokumenteista Isotalo avaa ansiokkaasti uutta sisältöä, sillä erityisesti puolueohjelmien syntyprosessia ei ole aikaisemmin analysoitu kirkkopoliitiikan osalta. Koska väitöskirjan tekijälle jäi paikoitellen vaikutelma, että keskustelut ja päätöksenteko puolueessa ovat syntyneet pöytäkirjan tekijöiden ulottumattomissa, hän täydentää lähdevajetta kolmannelle lähderyhmällä, kokoomuslaisten toimijoiden henkilökohtaisilla arkistoilla. Niiden sisällöt ja luotettavuus vaihtelevat, sillä esimerkiksi päiväkirjoja on Isotalon mukaan oletettavasti toimitettu myöhemmin. Näiden kohdalla lähdekritiikin merkitys on erityisen suuri.

Neljännän osan lähdemateriaalia käsittää sanomalehdistö, jossa kirjoitettiin kansakoulujen uskonnonopetuksesta varsin paljon. Tutkimuksen kannalta keskeisiä lehtiä olivat aikakauden kirkollisten lehtien *Kotimaan* ja *Herättäjän* ohella Kokoomuksen äänenkannattajat, tärkeimpänä pää-äänenkannattaja *Uusi Suo-*

mi ja sen *Ilta-lehti*, jota on kirkkohistoriallisessa tutkimuksessa käsitelty vähän, vaikka siinä on kirjoitettu paljon uskontoon ja kirkkoon liittyvistä kysymyksistä. Tässä väitöskirjan tekijä tuo kirkkohistorian käyttöön uudenlaista aineistoa. Viidennen lähderyhmän tutkimuksessa muodostavat aikakauden toimijoiden kirkko-, koulu- ja uskonnonopetuskysymykseen liittyvät kirjoitukset sekä muistelmat ja elämäkerrat. Kattavaan lähdeaineistonsa nojaten tekijä onnistuu ansiokkaasti vastaamaan asettamiinsa tutkimuskysymyksiin.

Uskonnonopetuskysymys nousi tutkimusajankohtana ajankohtaiseksi erityisesti siksi, että tuolloin säädettiin kansakoululait ja uskonnonvapauslaki. Lakiä säätämisen prosessi vilkastutti uskonnonopetuskustelua, johon Kokoomuksen edustajat osallistuivat aktiivisesti. Heidän kantansa uskonnonopetuksesta eivät kuitenkaan olleet yhteneviä. Aikakauden kokoomuslaiset voikin jakaa uskonnonopetuskantojen mukaan neljään ryhmään: puolueen valtauomaan, kirkollisesti vaikutusvaltaisiin nuorkirkollisiin teologeihin, herätysliikesiipeen ja kulttuuriliberaaleihin. Kolme ensimmäistä ryhmää kannatti tunnustuksellista uskonnonopetusta, mutta kulttuuriliberaalien tavoite oli tunnustuskuntiin sitoutumaton uskonnonopetus.

Kokoomuspuolueen näkemyksissä korostui kolme perustetta säilyttää uskonnonopetus kansakoulujen opetusohjelmassa. Nämä olivat kansalliset, moraaliset ja uskonnolliset tekijät. Tuoreena muistissa oleva sisällissota aiheutti kokoomuslaisissa tarpeen varmistaa, että yhteiskunnan vakaus säilyi ja kaikille yhteinen kansakoulujen arvokasvatus lepäsi puolueen näkökulmasta turvallisella pohjalla. Kokoomuksen piirissä oli laajasti hyväksytty kanta, että evankelis-luterilaisen kirkon tunnustukseen pohjautuva uskonnonopetus oli hyvä pohja katsomusopetukselle. Uskonnonopetuksen nähtiin palvelevan yhteistä etua.

Eduskuntavaalikampanjassa vuonna 1922 Kokoomuksen keskeisiä vaaliteemoja olivat uskonnonopetuksen puolustaminen ja vasemmiston ajaman pakollisen tunnustuksettoman siveysopin vastustaminen. Vaalitaistelun aikana kokoomuslaisten ajattelussa tapahtui siirtymää, kun puolueessa nousi aikaisempaa enemmän esille kirkkoon kuuluvien kansalaisten lasten oikeus tunnustukselliseen uskonnonopetukseen. Se rinnastettiin uskontokuntiin kuulumattoman lapsen oikeuteen olla uskonnonopetuksen ulkopuolella. Uskonnonopetus käsitettiin edelleen yhteisenä hyvänä mutta myös kirkkoon kuuluvan yksilön oikeutena. Tämän tutkimuksen keskeisen sisällön Isotalo kiteyttää onnistuneesti myös työn otsikoinnissa.

Kokoomuksen tavoitteellinen tuki uskonnonopetukselle johti osittain siihen, että kesän 1922 vaalien alla myös Maalaisliiton ja Edistyspuolueen oli määriteltävä kantansa uskonnonopetukseen varsin yötämieliseksi. Vaalien jälkeisessä lainsäädännössä kansakoulun uskonnonopetus saavutti erityisesti nuorkirkollisten teologien ja evankelis-luterilaisen kirkon päämäärien mukaisen aseman: opetusta annettiin jatkossakin tunnustuksellisena, mutta kirkkoon kuulumattomille tarjottiin mahdollisuus vapautua uskonnonopetuksesta ja saada opetusta vastikeaineissa.

Suomen itsenäistymisen aika ja sitä välittömästi seuranneet vuodet ovat olleet suomalaisessa poliittisen historian ja kirkkohistorian tutkimuksessa erittäin suosittuja aiheita. Silti tätä moneen kertaan kuljettua polkua ei ole tässä tutkimuksessa kuljettu turhaan, vaan väitöskirjan tekijä on löytänyt uuden näkökulman ja tuottanut uutta tietoa. Leena Isotalon väitös on ensimmäinen Kokoomuksen kirkkopoliitikkaa käsittelevä tutkimus. Hän käy keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa muun muassa siitä, tukevatko hänen väitöskirjansa tulokset val-

lennutta käsitystä puolueen varhaisesta linjasta ja sen muovautumisesta. Isotalo myös haastaa aikaisempaa tutkimusta, mutta se tapahtuu pääosin alaviitteissä, joista tekijä olisi voinut rohkeasti nostaa eriävän mielipiteensä varsinaiseen tekstiin.

Työn esimerkillisessä johdantoluvussa Leena Isotalo selvittää termit tunnustuksellinen uskonnonopetus, uskonnonhistoria, siveysoppi ja katsomusaineet. Lisäksi hän selvittää myös esimerkiksi käsitteen konservatiivisuus sisällön tässä työssä. Yksi tutkimuksessa käytetty keskeinen käsite jää kuitenkin kaipaamaan tarkempaa selitystä. Vuonna 1920 puolueohjelmaan tuli kohta, jonka mukaan kirkon ja valtion suhteissa oli otettava huomioon "tarpeellinen arkatuntoisuus" kansankirkkoa kohtaan. Tämä on keskeistä tutkimuksen sisällön kannalta ja toistuu läpi koko työn. Täsmällinen määrittely sille, mitä tekijä tarkoittaa "arkatuntoisuudella" tässä tutkimuksessa, olisi ollut paikallaan.

Kirjoittajan tutkimustulokset ovat vakuuttavasti perusteltuja, asiantuntevia ja johdettavissa tutkimuksen sisällöstä. Leena Isotalon ansiokas väitöskirja on hyödyllinen ja informatiivinen lisä sekä kirkkohistorialliseen että poliittisen historian tutkimukseen.

EIJA JÄMBÄCK
TEOL. MAIST., HELSINKI

G. W. F. HEGEL Logiikan tiede I: Objektiivinen logiikka. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Summa 2011. 367 s.

Kun suomenkielinen kirjallisuus luotiin 1800-luvulla, käännöskirjallisuus oli keskeisen tärkeässä roolissa aiemman kansankielen nostamisessa kulttuurikieleksi. Suomen- ja suomentajien merkitys on

yhä erittäin suuri, ja on iloinen asia, että laaja kokoelma filosofian klassikoita on julkaistu myös suomen kielellä. Nyt on ilmestynyt suomenkielinen Hegelin teoksen *Wissenschaft der Logik* (1812) ensimmäinen osa. Sen suomentaja Ilmari Jauhiainen ja teoksen julkaissut Kustannusosakeyhtiö Summa ovat suomennoksen julkaistessaan tehneet kulttuuriteon.

Teos on varustettu Vesa Oittisen ja Ilmari Jauhiaisen laatimalla esipuheella, joka on vaatimattomasti otsoikoitu nimellä "Saatteeksi". Kyseessä on kuitenkin erittäin valaiseva ja oppinut johdatus Hegelin logiikkaan ja siihen saksalaisen idealismin tilanteeseen, johon tämä teos on alkuperin kirjoitettu. Oittinen ja Jauhiainen ovat laatineet teokseen myös selitysosaa, mikä huomattavasti helpottaa teoksen tutustumista.

Tässä teosesittelyssä en tarkastele teoksen suomen kieltä tai suomentamista, vaan esitän muutamia näkökohtia Hegel-suomennoksen merkityksestä. On yleisesti tunnettua, että Suomessa oli hegeliläisiä ja hegeliläisyyttä 1800-luvulla, mutta monen hegeliläiseksi kutsutun kohdalla tämän suomalaisen hegeliläisyyden sisältö on saattanut jäädä yhtä epäselväksi kuin itse Hegelin ajattelukin. Hegelin teossuomennoksen yksi merkitys on siinä, että se tuo saksaa – ja yleensä kieltä nimeltä hegel – osaamattoman lukijakunnan ulottuville yhden osa-alueen siitä, mistä suomalaisessakin hegeliläisyydessä oli kyse: hengen, tietoisuuden ja käsitteiden filosofian.

Hegelin mukaan hänen logiikkansa oli Jumalan esitystä sellaisena kuin hän oli ennen maailman ja äärellisen hengen luomista. Näkökulma muuttuu nykytarkastelijalle ymmärrettävämmäksi, kun Hegelin näkemykset asetetaan aikaiskontekstiin, kuten Oittinen ja Jauhiainen johdannossaan tekevät, ja kun absoluuttisen tiedon tematiikkaa tarkastellaan subjekti-objekti -eron, käsitteiden rakentumisen ja nykytermein vaikkapa objektiivisen tie-

teellisen näkökulman saavuttamisen perspektiivistä.

Hegel-suomennos on tärkeä suomalaisen oppi- ja aatehistorian näkökulmasta myös teologian alalla. Paitsi että teos helpottaa suomenkielisen lukijan perehtymistä siihen mitä Hegel kutsui logiikan tieteenä, kyse on myös suomalaisen teologian 1800-luvun vaiheiden ymmärtämisestä.

Kun suomalainen yliopisto alkoi tieteellistyä yliopiston siirtyttyä Helsinkiin, tämä tieteellistyminen koski myös teologiaa. Helsingissä teologisessa tiedekunnassa oltiin "kantilaisia". "Kantilaisuus" tarkoitti, että Kantin filosofiasta oli tehty se johdopäätös, että ajatus perimmäisen todellisuuden saavuttamattomuudesta antoi elintilan teologialle. Käytännössä tämä näyttää tarkoittaneen, että teologia saattoi ongelmattomasti olla dogmaattista toistoa ja sen sisältö annettuna otettua. Se kun kertoi todellisuudesta, jota ei voitu tietää, vaan johon saatettiin vain uskoa.

"Mistä tiede on aloitettava? - - tämä aloittamiseen liittyvä moderni hämmennys johtuu syvemmästä tarpeesta, jota eivät vielä tunne ne, joille on dogmaattisesti tärkeää päästä osoittamaan periaate tai jotka dogmaattista filosofiaa vastustaen suhtautuvat skeptisesti siihen, että löytyisi subjektiivinen kriteeri. Tuon tarpeen taas kiistävät ne, jotka kuin hihasta vetämällä aloittavat sisäisestä ilmestyksestään, uskosta, intellektuaalisesta havainnoinnista jne. haluten asettua metodin ja logiikan yläpuolelle."

Suomessa tätä Hegelin kuvaamaa metodin ja logiikan yläpuolelle asettumista edustivat uskonnollisieliset konservatiiviset teologit, kuten professori ja arkkipiispa E. G. Melartin, Benjamin Frosterus ja J. A. Gadolin. He eivät olleet modernissa mielessä kiinnostuneita yliopistoteologiasta tieteenä, vaan uskonnonopetuksen ja uskonnonharjoituksen muotona. He edustivat sitä todellisuuden jakaantumista luonnol-